

RUMISTA SANOISTA RUNDIA? KURINPITORANGAISTUS JA VANKIEN SANANVAPAUDEN RAJOITTAMINEN

TO THE HOLE THROUGH FOUL WORDS? DISCIPLINARY PUNISHMENT AND A RESTRICTION OF THE FREEDOM OF SPEECH OF PRISONERS

Anton von Schrowe¹

Helsinki Law Review, 1/2018, pp. 78–105.

© 2018 Pykälä ry, Mannerheimintie 3 B, 5th floor, 00100 Helsinki, Finland, and the author.

Asiasanat:

ihmisoikeudet, sananvapaus, perusoikeuksien rajoittaminen, vangit, kurinpitorangaistus, vankeinhoito

Keywords:

human rights, freedom of speech, restriction of constitutional rights, prisoners, disciplinary punishment, prison administration

ABSTRACT

In November 2016 the Parliamentary Deputy-Ombudsman of Finland conducted an inspection in Mikkeli Prison. His report, issued in January 2017, uncovered numerous serious breaches of the law. It was revealed, for instance, that prisoners had received relatively harsh disciplinary punishments for their criticisms of prison guards. This article examines whether solitary confinement, imposed as a punishment for expressing such criticisms and using abusive language, may constitute an unnecessary and unlawful interference with a prisoner's right to freedom of speech. In addition, this article considers the conditions under which restrictions of prisoners' constitutional rights, particularly the right to freedom of speech, can be applied. The case law of the European Court of Human Rights has played an essential role as a source in the research process. In conclusion, the writer advances the view that the use of disciplinary punishment in prison as a consequence of exercising the right to freedom of speech should be exceptional and reserved solely for the worst excesses.

TABLE OF CONTENTS

1.	Johdanto
2.	Lähtökohdat vankien sananvapausrajoitusten arvioimiselle
2.1	Perustana demokraattinen oikeusvaltio
2.2	Vankien perusoikeudet yleisesti
2.3	Sananvapaus
2.3.1	Sananvapauden ala
2.3.2	Sananvapauden rajoittaminen
2.3.3	Kurinpitorangaistus vankien sananvapauden rajoittajamisen muotona
3.	Vangin sananvapauden rajoittamisesta käytännössä
3.1	Kotimaiset tapaukset
3.2.	Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä
3.2.1	Yleisesti sananvapaustakauksista EIT:ssa
3.2.2	Yankov v. Bulgaria
3.2.3	Kostov v. Bulgaria
3.2.4	Skalka v. Puola
3.3	Kotimaisten tapausten arviointi
3.3.1	Suhteellisuusperiaatteen mukaisuus
3.3.2	Lailla säättämisen vaatimus
4.	Lopuksi
	Lähteet

1 The author is a Bachelor of Laws and a fourth-year student at the Faculty of Law of the University of Turku. He wishes to thank Professor Veli-Pekka Viljanen for his comments on early versions of the paper and Lecturer Gordon Henderson for his help with the English language of the abstract. All errors and omissions are the author's.

I. JOHDANTO

Vankilaa on tutkimuskirjallisuudessa kutsuttu totaaliseksi instituutioksi, jolle on ominaista, että päinvastoin kuin normaalielämässä, siellä eletään ja toimitaan yhdessä määrättyssä paikassa, jatkuvan valvonnan alaisuudessa ja ihmisten kanssa, joiden seuraa ei ole itse voinut valita, seuraten ohjattua toimintojen järjestelmää, joka määrätään ylhäältäpäin sääntöjen muodossa.² Tutkimusten mukaan vankiloilla onkin monia vahingollisia psykososiaalisia vaikutuksia vankeihin.³ Vankilaolosuhteisiin liittyy myös useita vääryyksiä mahdollistavia piirteitä: jyrkät hierarkiat, valvontahenkilökunnan ylivalta vankeihin, jotka puolestaan ovat kaikessa riippuvaisia henkilökunnasta, avoimuuden ja tehokkaan valvonnan puutteet, normien väljyys ja monien ihmisten vankeja, väärintekijöitä, kohtaan tuntema vastenmielisyys.⁴ Historia tuntee lukuisia esimerkkejä, joissa nämä piirteet ovat johtaneet kidutukseen, tuhoon ja ylilyönteihin, ja tutkijat ovat osoittaneet, etteivät näitä vääryyksiä selitä yksittäisten tekijöiden sairast sadistiset mielet: moni keskivertokansalainen on kykenevä korkeisiin tekoihin sopivissa olosuhteissa.⁵ Siksi vankiloihin on luotava mekanismeja, jotka tehokkaasti ennaltaehkäisevät vääryyksiä ja mahdollistavat niihin puuttumisen.⁶

Julkisessa keskustelussa kuulee usein esitettävän, että vankien olosuhteet ovat liian hyvät ja vankilat ovat kuin lepokoteja. Vaaditaan myös kauttaaltaan ankarampia rangaistuksia. Vangit ovatkin helppo kohde populistisille hyökkäyksille, ja vihan lietsonta erilaisia sopivia vihollisia vastaan on esimerkiksi nostanut valtaan monia poliitikkoja eri puolilla maailmaa. Näin tulee tapahtumaan tulevaisuudessakin. Mitä vähemmän yleisöllä on oikeaa tietoa vangeista ja vankiloista, sitä suotuisampaan maaperään viesti uppoaa. Sopivia viholliskuvia maalatessa monilta kuitenkin pääsee unohtumaan tulevaisuus: lähes jokainen vanki vapautuu joskus ja se, miten vankia on vankilassa kohdeltu, vaikuttaa siihen, kuinka kykenevä ja halukas hän vapautuessaan on sopeutumaan takaisin yhteiskuntaan ja elämään rikoksetonta elämää.

Artikkelissani tarkastelen vankien sananvapautta ja huomioitavia asioita rajoitettaessa sitä käytännössä. Tilanne rajoitettaessa vangin sananvapautta voi olla esimerkiksi se, että häntä rangaistaan kurinpidollisesti joidenkin hänen käyttämiensä ilmaisujen perusteella. Tarkemmin ottaen tutkin juuri tätä eli kurinpidorangaistuksen antamista asiattoman tai sopimattoman ilmaisun perusteella ja kysyn, voiko sellainen rangaistus merkitä vangin sananvapauden loukkausta. Artikkelin ulkopuolelle rajaan kurinpidorangaistusten antamisen sellaisista lausumista, jotka toteuttavat rikoksen, kuten laittoman uhkauksen tai kunnianloukkauksen,

2 Goffman 1961, s. 17.

3 Van Zyl Smit – Snacken 2009, s. 51–52, 63.

4 Van Zyl Smit – Snacken 2009, s. 41.

5 Van Zyl Smit – Snacken 2009, s. 39–40.

6 Van Zyl Smit – Snacken 2009, s. 41.

tunnusmerkistön.⁷ Artikkelissa ei myöskään käsitellä vankien sananvapauden muita ulottuvuuksia, kuten oikeutta vastaanottaa tietoja tai käydä julkista keskustelua poliittisista kysymyksistä. Tutkittava asia on kahdessa ensimmäisessä kappaleessa esitetyistä syistä tärkeä ja siinä mielessä ajankohtainenkin, että hiljattain eduskunnan oikeusasiamies on julkaissut tiedotteen ja tarkastuskertomuksen Mikkelin vankilassa ilmenneistä lainvastaisuuksista. Tarkastuskertomuksesta ilmenee esimerkiksi, että vangeille on annettu useiden vuorokausien yksinäisyysrangaistuksia sopimattomien lausumien perusteella, ja tulen tässä artikkelissa arvioimaan muun muassa näitä tapauksia.

Menetelmänä käytän oikeusdogmaattista tutkimusta, lainoppia: tutkin asiaa vallitsevan oikeustilan kannalta. Kyse on lähinnä käytännöllisestä lainopista eli tehtyjen tulkintojen analysoinnista ja tulkintasuositusten esittämisestä asianomaisista säännöksistä.⁸ Kun artikkeli on vahvasti sidoksissa tiettyihin oikeustapauksiin, sitä voisi kuvata myös tapaustutkimukseksi, jopa oikeustapausanalyysiksi. Käyttämässäni lähteissä painottuu jossain määrin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) oikeuskäytäntö. Lähemmän tarkastelun alle olen valinnut kolme oikeustapausta EIT:sta, koska niissä on ollut kyse puheena olevasta tilanteesta, jossa vankia on rangaistu kurinpidollisesti yksinäisyysrangaistuksella asiattomina pidettyjen lausumien vuoksi.

Teksti etenee niin, että toisessa luvussa käsittelen vankien sananvapausrajoitusten arvioinnin lähtökohdat, kuten demokraattisen oikeusvaltion konstruktion, vankien aseman perusoikeuksien kantajina, sananvapauden keskeiset piirteet ja rajoittamisen sekä vankien kurinpitojärjestelmän perusteet. Kolmannessa luvussa siirrän tarkastelukulman lähemmäs käytännön tasoa. Esittelen ensin kotimaiset esimerkkitaupaukset, minkä jälkeen käyn lähemmin läpi edellä mainitut kolme oikeustapausta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä. Luvun loppupuolella arvioin kotimaisia tapauksia soveltamalla niihin EIT:n tapauksista ilmeneviä periaatteita sekä kotimaisesta perusoikeusdoktriinista ja reaalisista argumenteista nousevia huomioita. Lopetusluvussa kiteytän päätelmäni edellä käsitellystä muotoilemalla kannanottoni vastaaviin tapauksiin *de lege lata* ja korostan yleisemmällä tasolla, miksi vankien oikeuksista huolehtiminen on tärkeää.

2. LÄHTÖKOHDAT VANKIEN SANANVAPAUSSRAJOITUSTEN ARVIOIMISELLE

2.1 Perustana demokraattinen oikeusvaltio

Perustuslaillisessa demokratiassa vallan käytöllä on valtiosääntöoikeudelliset rajansa. Oikeusvaltio määritelmällisesti vastustaa mielivaltaa: sen ensisijaisiin piirteisiin kuuluu, että vallan käyttö perustuu yleiseen lakiin, että vallankäyttäjät voidaan asettaa vastuuseen ja että heidän

7 Sinänsä monet esitetyistä kannoista, esimerkiksi suhteellisuusperiaatteen painoarvon huomioiminen, ovat sovellettavissa myös näihin vakavampiin tilanteisiin.

8 Kolehmainen 2016, s. 107, 118; Hirvonen 2011, s. 36 ss.

toimintansa on kontrolloitavissa ja läpinäkyvää.⁹ Olennaisia oikeusvaltion tunnusmerkkejä ovat myös tehokkaasti toteutuvat perus- ja ihmisoikeudet.¹⁰ Niillä tarkoitetaan jokaiselle yksilölle kuuluvia, tärkeydeltään perustavanlaatuisia oikeuksia.¹¹

Perusoikeussääntelyn lähtökohtana katsotaan olevan yksilön vapauspiirin suojaaminen julkisen vallan puuttumisilta ja julkisen vallan käytön rajoittaminen yksilön oikeuksien hyväksi.¹² Siten myös yksilöillä on valtaa suhteessa julkiseen valtaan.¹³ Demokratiassa valtiovalta kuuluu kansalle ja vallan käyttö tapahtuu kansan suostumuksella, mikä edellyttää muun muassa osallistumismahdollisuuksien turvaamista ja hallinnon avoimuutta.¹⁴ Näin ollen voidaan todeta edelleen, että sananvapaus on demokraattisen oikeusvaltion välttämätön ehto ja että siihen sisältyy muun muassa oikeus julkisen vallan käytön arvostelemiseen. Sananvapauteen palataan jäljempänä.

2.2 Vankien perusoikeudet yleisesti

Suomen perustuslain (731/1999) 7 §:n 3 momentin mukaan vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla. Säännöksessä vapautensa menettäneen oikeuksista säätämistä ei ainoastaan pidätetä eduskuntalailla säädettäväksi vaan nämä oikeudet on turvattava lailla; kyse on perustuslaillisesta toimeksiannosta.¹⁵ Tätä perustuslaillista toimeksiannosta täydentää perustuslain 80 §:n kielto säätää asetuksella yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista.¹⁶ Vielä 1970-luvulla lähdettiin siitä, että vapautensa menettäneen perusoikeuksia voidaan rajoittaa

esimerkiksi laitosturvallisuuden perusteella niin sanotun laitospöytäkirjan käsitteen nojalla.¹⁷ Nykyisin kuitenkin vangin katsotaan säilyttävän myös vankeusaikanaan perusoikeutensa täysimääräisesti: henkilökohtainen vapaus ja koskemattomuus, luottamuksellisen viestin suoja, uskonnon-, omantunnon- ja sananvapaus, oikeusturva sekä sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet kuuluvat täysimääräisesti myös vapautensa menettäneelle siltä osin kuin näitä perusoikeuksia ei ole ihmisoikeussopimusten ja perusoikeussäännösten kannalta hyväksyttävällä tavalla rajoitettu.¹⁸ Vankien perusoikeusrajoituksiin sovelletaan perusoikeuksien yleisiä rajoittamisedellytyksiä, ja perusoikeusrajoitukset tulee voida oikeuttaa kussakin yksittäistapauksessa ja kunkin oikeuden osalta erikseen.¹⁹ Siten vankien sananvapauttakin voidaan rajoittaa ainoastaan perusoikeuksien rajoittamista koskevien yleisten edellytysten mukaisesti.²⁰

Se, että vangit säilyttävät perusoikeutensa täysimääräisesti, ellei niitä ole erikseen ja yleisten rajoitusedellytysten mukaisesti rajoitettu, merkitsee rangaistuksen sisältönä olevan ainoastaan vapaudenmenetyksen.²¹ Niinpä vankeuslain (767/2005) 1 luvun 3 §:n 1 momentissa säädetäänkin, että vankeuden sisältönä on vapauden menetys tai sen rajoittaminen ja että vankeuden täytäntöönpano ei saa aiheuttaa vangin oikeuksiin eikä olosuhteisiin muita rajoituksia kuin niitä, joista säädetään lailla tai jotka välttämättä seuraavat itse rangaistuksesta.²² Perustuslakivaliokunta on tähdentänyt näiden periaatteiden asianmukaisen huomioon ottamisen tärkeyttä myös sovellettaessa lain yksittäisiä toimivaltasäännöksiä.²³ Tämän lisäksi perustuslakivaliokunta on alleviivannut yleisten hallinto-oikeudellisten periaatteiden huomioimisen tärkeyttä, kun sovelletaan toimivaltasäännöksiä yksittäistapauksissa vankiloissa, koska vankeuslain toimivaltasäännökset sinänsä jättävät kauttaaltaan viranomaisille verrattain paljon harkintavaltaa.²⁴

9 *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 65. Oikeusvaltioperiaatteen sisältö ei ole yksiselitteinen, mutta *World Justice Project* on esittänyt siitä onnistuneen perusmääritelmän (WJP): “Derived from internationally accepted standards, the World Justice Project’s definition of the rule of law is a system in which the following four universal principles are upheld: The government and its officials and agents as well as individuals and private entities are accountable under the law. The laws are clear, publicized, stable, and just; are applied evenly; and protect fundamental rights, including the security of persons and property and certain core human rights. The process by which the laws are enacted, administered, and enforced is accessible, fair, and efficient. Justice is delivered timely by competent, ethical, and independent representatives and neutrals who are of sufficient number, have adequate resources, and reflect the makeup of the communities they serve.”

10 *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 65; *Hallberg* 2011, s. 30; *Ojanen – Scheinin* 2011, s. 224. Ks. myös *Tuori* 2001, s. 72. Oikeusvaltion perustavista historiallisista luonnehdinnoista ks. *Tuori* 2009, s. 348–352.

11 *Hallberg* 2011, s. 29.

12 HE 309/1993 vp, s. 15. “One of the aims of the rule of law in general is to protect the weaker party in power relations” (*Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 71).

13 *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 65.

14 *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 65–66.

15 HE 309/1993 vp, s. 49; HE 263/2004 vp, s. 81.

16 *Hartoneva – Mohell – Pajuoja – Vartia* 2016, s. 100.

17 HE 309/1993 vp, s. 25; HE 263/2004 vp, s. 81. Ks. myös *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 67.

18 HE 263/2004 vp, s. 61, 81, 83, 114, 135; HE 309/1993 vp, s. 49; PeVL 20/2005 vp, s. 2–3; *Hartoneva – Mohell – Pajuoja – Vartia* 2016, s. 100–101; *Nieminen* 2009, s. 22, 26–27; *Ojanen* 2001, s. 57–58; *Viljanen* 2001, s. 102–106. Samaan tapaan ks. myös *Hirst v. Yhdistynyt kuningaskunta*, kohta 69. Jossain määrin vanhaa laitospöytäkirjaa yhä ilmenee (samaan tapaan *Mäkipää* 2014, s. 26).

19 HE 309/1993 vp, s. 25; HE 263/2004 vp, s. 81; PeVL 20/2005 vp, s. 2–3; *Tapani – Tolvanen* 2016, s. 412–413; *Ojanen* 2001, s. 57–58; *Tuori* 2001, s. 31; *Viljanen* 2001, s. 104–105. Ks. myös *Dickson v. Yhdistynyt kuningaskunta*, kohta 68.

20 *Manninen* 2011, s. 467; *Neuvonen* 2012, s. 174. Toisaalta Euroopan ihmisoikeussopimuksen kontekstissa on jossain määrin yllättävästi kirjoitettu myös, että vankilan kaltaisessa laitoksessa sananvapauden rajoitukset olisivat helpommin hyväksyttävissä (*Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila* 2012, s. 718).

21 PeVL 12/1998 vp, s. 2; PeVL 25/2005 vp, s. 2–3; *Hartoneva – Mohell – Pajuoja – Vartia* 2016, s. 104; *Tapani – Tolvanen* 2016, s. 396; *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 99–100.

22 *Tapani – Tolvanen* 2016, s. 396. Ks. aiheesta laajemmin Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1997, s. 30–33.

23 PeVL 12/1998 vp, s. 2.

24 PeVL 20/2005 vp, s. 3. Samansuuntaisesti HE 263/2004 vp, s. 136. Vankilasäännösten tulkinnan- ja harkinnanvaraisuuteen kiinnittävät huomionsa myös *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 72.

Näitä lähtökohtia täydentää vankeuslain 1 luvun 3 §:n 2 momentin normaalisuusperiaatteesi kutsuttu säännös: vankilan olot on järjestettävä niin pitkälle kuin mahdollista vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja.²⁵ *Hartoneva* on palauttaen normaalisuusperiaatteen perusoikeuksiin ottanut perusoikeudet normaalisuusperiaatteen määrittelemisen välineeksi.²⁶ Arvioin kuitenkin normaalisuusperiaatteella olevan merkitystä muissakin ulottuvuuksissa kuin välittömästi perusoikeuksiin liittyvissä kysymyksissä. Sitä tulee esimerkiksi käyttää mittapuuna monenlaisten käytännön asioiden järjestämisessä vankilassa. Vankeuden täytäntöönpanossa ei tule myöskään keskittyä kontrolloimaan vankien elämää viimeistä yksityiskohtaa myöten ja viedä heiltä siten mahdollisuudet aloitteellisuuteen ja vastuullisuuteen; mikäli vangin toivotaan joskus sopeutuvan jälleen yhteiskuntaan, on kavennettava mahdollisimman pitkälle eroja vankilaelämän ja vapaan elämän väliltä, mihin normaalisuusperiaatteella pyritäänkin.²⁷ Edellä selostettuja perusperiaatteita ilmentää ajatus siitä, että vangit on suljettu vankilaan rangaistukseksi, ei rangaistaviksi.²⁸

2.3 Sananvapaus

2.3.1 Sananvapauden ala

Sananvapaus on demokraattisen oikeusvaltion kulmakivi.²⁹ Siihen sisältyy ilmaisunvapaus, joka kuitenkin on kapeampi käsite kuin sananvapaus.³⁰ Perustuslain 12 §:ssä säädetään muun muassa, että jokaisella on sananvapaus, mihin sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Lisäksi tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla. Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 63/1999, EIS) 10 artiklassa puolestaan todetaan muun muassa, että sananvapaus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta. Edelleen artiklassa säädetään, että koska näiden vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta, se voidaan asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa esimerkiksi epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämiseksi, moraalien suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi.

25 HE 263/2004 vp, s. 135. Ks. myös Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1997, s. 33–35; *Hartoneva* 2002, s. 18–20; *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 103–105.

26 *Hartoneva* 2002, s. 68–69.

27 *Hartoneva – Mohell – Pajujoja – Vartia* 2016, s. 104–105; Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1997, s. 33.

28 Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1997, s. 19. *Van Zyl Smit* ja *Snacken* jäljittävät tämän kiteytyksen englantilaiseen vankilavaltuutettu (vuosina 1922–1946) Alexander Patersoniin (*Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 81).

29 *Handyside v. Yhdistynyt kuningaskunta*, kohta 49; *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 249.

30 Tieteen termipankki.

Perustuslain esitöiden mukaan sananvapaussäännöksen tarkoituksena on taata esimerkiksi vapaa mielipiteenmuodostus, avoin julkinen keskustelu ja mahdollisuus vallankäytön julkiseen arvosteluun. Sananvapaus ei rajoitu vain poliittisiin ilmaisuihin; sen piiriin kuuluvat muunkin tyyppiset ilmaisut niiden sisällöstä riippumatta. Se esimerkiksi suojaa monenlaisia luovan toiminnan ja itseilmaisun muotoja. Sananvapautta ei ole kytketty myöskään mihinkään nimenomaiseen viestinnän muotoon, vaan sitä suojataan ilmaisemiseen kulloinkin käytettävästä menetelmästä riippumatta.³¹

Sananvapaus turvaa omalta osaltaan jokaisen oikeutta osallistua ja vaikuttaa häntä itseään ja yhteiskuntaa koskevaan päätöksentekoon sekä oikeutta arvostella ja valvoa vallankäyttöä.³² ”Näiden oikeuksien toteutuminen käytännössä edellyttää ehdotonta turvaa jokaisen mielipiteenvapaudelle sekä laajaa ilmaisunvapautta, joka suojaa niin tiedonvälitystä kuin erilaisten mielipiteiden esittämistä ja vallankäytön ankaraakin kritiikkiä.”³³ Sananvapautta pidetään siis ydinajatukseltaan poliittisena perusoikeutena, johon kuuluu jokaisen oikeus arvostella hallituksen, tuomioistuinten ja muiden viranomaisten toimia.³⁴ Julkiseen valtaan kohdistuvan arvostelun vapaus on laaja.³⁵ Viranomaisten toimien arvostelu näyttäisi siten kuuluvan sananvapauden ydinalueen tuntumaan.

Tiilikkan mukaan julkisia tehtäviä hoitavilla virkamiehillä on valtaa, minkä vastapainona heidän virkatoimiaan täytyy demokraattisen kontrollin toteutumiseksi voida tarkastella kriittisesti ja julkisesti. Esimerkiksi sosiaalisten epäoikeudenmukaisuuksien, viranomaisesta johtuneiden oikeudenmenetysten ja viranomaisten menettelytapojen julkinen arviointi voi vaikuttaa hallinnon rationalisoimiseen, oikeusvarmuuden parantumiseen ja yleisen hyvinvoinnin kasvuun.³⁶ Epäasiallinen häirintä on tosin arvostelunkin nimissä kiellettyä, ja kirjoittajalla täytyy olla riittävät perusteet arvostelulle.³⁷ Arvostelun tulee rajoittua asioihin, joilla on merkitystä arvosteltaessa virkamiehen kykyjä ja luotettavuutta hänelle kuuluvien julkisten tehtävien hoitamisessa.³⁸

31 HE 309/1993 vp, s. 56.

32 *Manninen* 2011, s. 460. Vastaavasti julkisuuslaki ilmentää tätä lainsäätäjän tarkoitusta antaa yksilöille mahdollisuus valvoa julkisen vallan käyttöä, muodostaa vapaasti mielipiteensä sekä vaikuttaa julkisen vallan käyttöön ja valvoa oikeuksiaan ja etujaan (Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999, 3 §).

33 *Manninen* 2011, s. 460–461. Samansuuntaisesti HE 309/1993 vp, s. 56. Ks. sananvapauden historiasta ja valtaapitävien arvostelun kiellettyä pitämisestä *Neuvonen* 2012, s. 190–194.

34 *Manninen* 2011, s. 463. Ks. myös s. 486–487. Ks. myös *Neuvonen* 2012, s. 133; *Ollila* 2004, s. 19, 157.

35 *Manninen* 2011, s. 486. Sananvapaussääntö on jossain määrin erilaisia Euroopassa ja Yhdysvalloissa, mutta niissä on myös paljon samaa. Yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa todetaan esimerkiksi seuraavasti: ” – Justice Brennan, concluded in a famous passage that the ‘central meaning’ of the First Amendment guaranteed the right of the ‘citizen critic’ to criticize his government. The First Amendment was said to reflect this nation’s ‘profound commitment to the principle that debate on public issues should be uninhibited, robust,

36 *Tiilikka* 2007, s. 557.

37 Ks. esim. *Pedersen ja Baadsgaard v. Tanska*, kohdat 64 ja 82.

38 *Tiilikka* 2007, s. 558.

2.3.2 Sananvapauden rajoittaminen

Sananvapaus ei myöskään ole ehdoton perusoikeus, sitä voidaan rajoittaa. Rajoittaminen ei kuitenkaan voi tapahtua miten hyvänsä ja millaisilla perusteilla tahansa.³⁹ Sananvapauden käyttöä voidaan esimerkiksi jälkikäteen valvoa rikos- ja vahingonkorvauslainsäädännön keinoin, ja sen käytöstä voidaan lailla antaa määräyksiä. Sananvapauden asema perusoikeutena rajoittaa kuitenkin jälkikäteistä puuttumista sananvapauden käyttöön. Perustuslain esitöiden mukaan esimerkiksi pitkälle menevät tai väljät sanankäytön kriminalisoinnit voivat olla sananvapaussäännöksen kannalta ongelmallisia.⁴⁰ Tätä ajatusta voidaan nähdäkseni soveltaa analogisesti myös sananvapauden käytön kurinpidolliseen rankaisemiseen.

Sananvapauden rajoittamisessa tulee noudattaa perusoikeuksien yleisiä rajoitusedellytyksiä niin vankien osalta kuin muutoinkin. Seuraavassa luodaan lyhyt katsaus niihin.⁴¹ Perusoikeuksien rajoitusten tulee perustua eduskunnan säätämään lakiin, eikä toimivaltaa siihen saa delegoida lakia aiemmalle säädöstalolle. Rajoitusten tulee olla tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti määritettyjä, ja niiden olennaisen sisällön tulee ilmetä laista.⁴² Rajoitusperusteiden tulee olla hyväksyttäviä: rajoittamisen tulee olla painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimaa.

Tavallisella lailla ei voida säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta, ja rajoitusten on oltava suhteellisuusvaatimuksen mukaisia. Siten rajoitusten tulee olla välttämättömiä hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi, ja ne ovat sallittuja ainoastaan, jos tavoite ei ole saavutettavissa perusoikeuteen vähemmän puuttuvien keinoin. Rajoitus ei myöskään saa mennä pidemmälle kuin on perusteltua ottaen huomioon rajoituksen taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painavuus suhteessa rajoitettavaan oikeushyvään. Tämän suhteellisuusvaatimuksen huomioon ottaminen ilmenee tuomioistuinten ja muiden viranomaisten toiminnassa muun muassa siten, että niiden tulee perusoikeusmyönteisen laintulkinnan mukaisesti valita perusteltavissa olevista lain tulkintavaihtoehdoista ”sellainen, joka parhaiten edistää perusoikeuksien tarkoituksen toteutumista ja joka eliminoi perustuslain kanssa ristiriitaisiksi katsottavat vaihtoehdot”.⁴³ Lisäksi perusoikeuksia rajoitettaessa on huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelystä, eivätkä rajoitukset saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa.

39 *Manninen* 2011, s. 474.

40 HE 309/1993 vp, s. 57.

41 PeVM 25/1994 vp, s. 5; *Viljanen* 2001, passim.; *Hartoneva* 2002, s. 71–75. Huomaa kuitenkin, että kaikkia perusoikeuksia ei voida rajoittaa eli rajoitusedellytyksillä on myös rajoituksensa (*Viljanen* 2001, s. 56–59).

42 Vertailun vuoksi mainittakoon, että yhdysvaltalaisessa oikeuskirjallisuudessa on kirjoitettu samansuuntaisesti tarkkarajaisuusvaatimuksesta: "A law regulating expression has to be especially clear because, if it is not specific, protected expression may be chilled or suppressed" (*Barron – Dienes* 1988, s. 227).

43 PeVM 25/1994 vp, s. 4. Mietinnössä mainitaan perusoikeusmyönteisen laintulkinnan toteuttajiksi tosin vain tuomioistuimet, mutta vakiintuneesti sen katsotaan koskevan myös hallintoviranomaisia (ks. esim. Aoam 2483/4/04; Oam 2807/4/08, s. 8; Aoam 2382/2/14, s. 9). Suhteellisuusvaatimuksen merkityksestä soveltamisvaiheesta ks. myös *Viljanen* 2001, s. 225–226, 352–353.

Ei myöskään riitä, että perusoikeusrajoitus täyttää vain jonkin yllä mainituista rajoitusedellytyksistä; sallitun rajoituksen tulee samanaikaisesti täyttää kaikki edellä mainitut vaatimukset: sellaista perusoikeusrajoitusta, joka on ristiriidassa jo yhden edellä mainitun vaatimuksen kanssa, ei voida pitää sallittuna.⁴⁴

2.3.3 Kurinpitorangeistus vankien sananvapauden rajoittamisen muotona

Vankeuslain 15 luvun 1 §:ssä säädetään, että vankilassa on järjestyssääntö, joka sisältää vankeuslakia ja sen nojalla annettuja säännöksiä ja määräyksiä tarkempia määräyksiä vankilan alueella liikkumisesta ja tilojen lukittuna pitämisestä, osastoista, tapaamisten ja puhelimen käytön sekä vapaa-ajan järjestämisestä, omaisuuden hallussapidosta sekä muista vastaavista vankilan järjestyksen ylläpitämiseen ja toimintojen järjestämiseen liittyvistä yksittäisistä seikoista. Luvun toisen pykälän mukaan vangin on noudatettava vankilan järjestyssääntöä sekä vankilan henkilökunnan antamia kehotuksia ja käskyjä ja käyttäydyttävä vankilan henkilökuntaa sekä muita vankeja ja henkilöitä kohtaan asiallisesti.

Saman luvun 3 §:ssä (735/2011) säädetään, että vangille voidaan määrätä kurinpitorangeistus, jos vanki syyllistyy järjestyserikkomukseen. Järjestyserikkomuksia on lukuisia erilaisia. Tämän kirjoituksen kannalta on riittävää huomata sellaisiksi ensinnäkin syyllistymisen vankilassa tai muutoin Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen valvonnan alaisena rikokseen, josta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa. Toiseksi vankeuslain tai sen nojalla annetun valtioneuvoston asetuksen taikka niitä täsmentävän Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön määräyksen rikkominen voi perustaa järjestyserikkomuksen. Kolmanneksi järjestyserikkomuksena voidaan pitää vankilan järjestyssäännön rikkomista edellyttäen, että järjestyssäännössä nimenomaisesti mainitaan kyseisestä rikkomuksesta voivan seurata kurinpitorangeistus.

Edellä olevasta havaitaan vangin ilmaisunvapautta sinänsä voitavan rajoittaa kurinpitorangeistusta käyttämällä. Tämä voi liittyä siihen, että vanki syyllistyy esimerkiksi kunnianloukkaukseen, laittomaan uhkaukseen tai epäasialliseen käytökseen henkilökuntaa, muita vankeja tai muita henkilöitä kohtaan. Vankilassa onkin tärkeää, että niin henkilökunnalla kuin vangeillakin on turvallista eikä kenenkään tarvitse sietää kohtuuttomia sanallisia hyökkäyksiä.⁴⁵ Näin tapahtuneen sananvapauden rajoittamisen voidaan yleensä vaivatta arvioida perustuvan lakiin ja hyväksyttävään tarkoitukseen yleisten rajoitusedellytysten edellyttämällä tavalla. Sen jälkeen arvioitaviksi tulevat vielä esimerkiksi kysymykset sääntelyn täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta sekä puuttumisen suhteellisuusperiaatteen mukaisuudesta.

44 *Viljanen* 2001, s. 61.

45 Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1997, s. 30–31. Ks. myös *Tapani – Tolvanen* 2016, s. 425–426.

Vankeuslain 15 luvun 4 §:n (393/2015) 1 momentissa säädetään, että jollei muistutusta pidetä riittävänä seuraamuksena, vangille voidaan määrätä kurinpitorangeaistuksena varoitus, vapaa-ajan toimintaan osallistumisen, rahan tai muiden maksuvälineiden käytön tai omaisuuden hallussapidon rajoittaminen enintään 30 vuorokauden ajaksi tai sijoittaminen yksinäisyyteen enintään kymmenen vuorokauden ajaksi. Vankeuslain esitöissä muistutetaan yksinäisyysrangaistuksen käyttöön liittyvän ongelmia.⁴⁶ Sitä voidaan pitää psyykkisesti raskaana toimenpiteenä, joka usein kohdistuu vankeihin, jotka jo muutoinkin kärsivät psyykkisistä ongelmista. Pitkä yksinäisyys usein pahentaa näitä ongelmia, ja tutkimusten mukaan eristäminen myös lisää vankien itsemurhariskiä. Edelleen esitöissä kerrotaan, että kansainvälisissä suosituksissa on asetettu tavoitteeksi vähentää yksinäisyysrangaistuksen käyttöä ja että esimerkiksi Ruotsissa yksinäisyysseuraamuksesta onkin luovuttu.⁴⁷ Järjestysrikkomuksesta koituu vangille usein myös muita seuraamuksia, kuten poistumis-, siviilityö- tai opintoluvan epäminen tai yhteydenpidon vaikeutuminen omaisiin.⁴⁸ Korostan tässä siis sitä, että vaikka vanki on jo vapautensa menettänyt, yksinäisyysrangaistus on varsin tuntuva seuraus.⁴⁹

3. VANGIN SANANVAPAUDEN RAJOITTAMISESTA KÄYTÄNNÖSSÄ

3.1 Kotimaiset tapaukset

Tässä kolmannessa luvussa siirrän tarkastelukulman lähemmäs käytännön tasoa. Esittelen ensin kotimaiset esimerkkitaapaukset, minkä jälkeen käyn läpi kolme oikeustapausta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä. Luvun lopuksi arvioin kotimaisia tapauksia soveltamalla niihin EIT:n tapauksista ilmeneviä periaatteita ja kotimaisesta perusoikeusdoktriinista ja niin kutsutuista reaalisista argumenteista nousevia huomioita.

Eduskunnan oikeusasiamies on hiljattain julkaissut tarkastuskertomuksen Mikkelin vankilaan marraskuussa 2016 tekemästään tarkastuksesta.⁵⁰ Laillisuusvalvoja toteaa lukuisia lainvastaisuuksia vankilan, sen johdon ja aluevankilan johdon toiminnassa. Lainvastaisuuksilla on loukattu vankien oikeuksia. Niin Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö kuin eduskunnan oikeusasiamieskin ovat antaneet huomautuksia Mikkelin vankilalle vastaavista lainvastaisuuksista aiemminkin, mutta tilanne on vain huonontunut.

46 Vastaavasti *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 277–279.

47 HE 263/2004 vp, s. 100. Ks. myös Vähimmäissäätöjen soveltaminen 1997, s. 56.

48 HE 263/2004 vp, s. 101; *Hartoneva – Mohell – Pajuoja – Vartia* 2016, s. 237

49 Vaikka hyväksyttävästä syystä tapahtunut eristäminen sinänsä ei ole ihmisoikeussopimuksen kieltämää, tietyissä olosuhteissa yksinäisyysrangaistus kuitenkin voi merkitä 3 artiklan vastaista epäinhimillistä kohtelua, jota ei voida oikeuttaa turvallisuustarpeilla tai muilla sellaisilla syillä (*Lindström ja Mässeli v. Suomi*, kohta 42).

50 EOAK/4397/2016. Ks. myös Oikeusasiamiehen verkkotiedote, jossa on linkki tarkastuskertomukseen.

Tarkastuskertomuksessa⁵¹ kerrotaan ensinnäkin tapauksesta, jossa vangille oli kurinpitomenettelyssä määrätty sopimattomasta käytöksestä kaksi vuorokautta yksinäisyyttä.⁵² Vanki oli ilmoituksen mukaan sanonut vartijalle ”etpä tietenkään, vittu”, kun vartija ei ollut heti vastannut vangin kysymykseen, voiko tämä pyytää sairaanhoitajaa tuomaan hänelle uuden kantositeen. Toisessa tarkastuskertomuksessa käsitellyssä⁵³ tapauksessa vangille oli määrätty sopimattomasta käytöksestä ja järjestyssäännön rikkomisesta kurinpitorangeaistuksena viisi vuorokautta yksinäisyyttä.⁵⁴ Vangista tehdyssä ilmoituksessa hänen kerrottiin käyttäytyneen asiattomasti koko päivän, kiellosta huolimatta vierailleen luvottomasti toisella osastolla sekä ulkoilun jälkeen ”avautuneen”, kuinka häntä ”alkaa vituttaa” hänelle annettavat säännöt ja määräykset.⁵⁵

3.2 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä

3.2.1 Yleisesti sananvapaustapauksista EIT:ssa

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa arviointi etenee yleensä seuraavasti sananvapausartiklaa koskevissa tapauksissa, esimerkiksi voidaan ottaa vaikkapa tapaus *Vogt v. Saksa*: Ensin oikeus tutkii, onko artiklan suojaamaan oikeuteen ylipäänsä puuttutu (kohdat 42–44). Toiseksi se arvioi, voidaanko puuttumista pitää oikeutettuna. Tämä tapahtuu tutkimalla, onko rajoituksesta säädetty laissa (kohdat 46–48), onko rajoituksella hyväksyttävä tavoite (kohdat 49–51) ja onko se ollut välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa (kohdat 52–61).⁵⁶ Välttämättömyydedellytys on yleensä selvästi laajimman ja monipuolisimman arvioinnin kohteena ja osoittautunut monesti esteeksi jäsenvaltioiden menestykselle ihmisoikeustuomioistuimessa.

51 EOAK/4397/2016, s. 35.

52 62/2016/Miv.

53 EOAK/4397/2016, s. 34.

54 65/2016/Miv.

55 Tässä on olennaista huomata, että kurinpitomenettelyyn kuuluu kolme eri vaihetta ja niiden mukaiset asiakirjat: ilmoitus järjestysrikkomuksesta, rikkomuksen selvittämiseksi liittyvä kuuleminen ja varsinainen kurinpitokäsittely (ks. tarkemmin valtioneuvoston asetus vankeudesta (548/2015) 51 § ja 52 § sekä vankeuslaki 15 luku 9 §, 11 §, 12 § ja 15 §). Laillisuusvalvoja nimittäin toteaa tarkastuskertomuksessaan, että kurinpitopöytäkirjasta ja -päätöksestä ei mitenkään ilmene, että kurinpitorangeistus olisi määrätty sopimattoman käytöksen lisäksi myös luvottomalla alueella liikkumisesta. Luvottomalla alueella liikkumista ei ole millään tavalla yksilöity kurinpitoasiakirjoissa, tapahtuma-ajaksi on päätöksessä merkitty ainoastaan sopimattoman käytöksen ajankohta ja kuulemispöytäkirjassa vankia on myös kuultu ainoastaan sopimattomasta käytöksestä. Luvottomalla alueella liikkumisesta mainitaan siis ainoastaan edellä mainitussa vartijan tekemässä järjestysrikkomusilmoituksessa. Koska vangilla on vankeuslain 1 luvun 7 §:n ja 15 luvun 11 §:n perusteella oikeus tulla hallintolain (434/2004) 34 §:ää noudattaen kuulluksi siitä, mitä hänen väitetään tehneen väärin, ja koska hallintopäätös on hallintolain 45 §:n mukaan perusteltava niillä syillä, joihin se tosiasiasa perustuu, on lähdettävä siitä, että kurinpitorangeistus on annettu ainoastaan asiattomasta käytöksestä, jollaiseksi on yksilöity vangin ilmoitus siitä, että häntä voimakkaasti turhauttavat säännöt ja määräykset, joita hänen käsketään noudattaa (hän on sanonut sen hieman eri sanoin). Toisin sanoen vangin kurinpitorangeistus ei voi kattaa rangaistusta teosta, josta häntä ei ole kuultu.

56 Ks. vastaavasti tuoreemmasta oikeuskäytännöstä esimerkiksi *Orlovskaya Iskra v. Venäjä*, kohdat 94–133.

3.2.2 Yankov v. Bulgaria

Kun Yankov oli vankilassa ollessaan menossa tapaamaan häntä tapaamaan tullutta lakimiestään, vankilan viranomaiset takavarikoivat hänen hallustaan papereita. Yankovin mukaan kyse oli hänen kirjoittamastaan kirjan luonnoksesta, jossa kuvailtiin tapahtumia vankilassa ja hänen rikosprosessiaan ja josta hän aikoi lukea katkelmia lakimiehelleen. Vankilaviranomaiset väittivät hänen aikoneen välittää paperit lakimiehensä kautta eteenpäin.⁵⁷

Yankov arvosteli kirjoituksessaan muun muassa vankilan olosuhteita huonoiksi ja vankien kohtelua sadistiseksi, syytti vartijoita epäasianmukaisesta käytöksestä, kuten väkivallasta vankeja kohtaan, ja arvosteli rikosoikeudenkäyntiään epäoikeudenmukaiseksi ja laittomaksi. Hän käytti solvaavia ja halveksuvia ilmaisuja ja nimityksiä muun muassa poliiseista ja vartijoista ja väitti, että tuomarit olivat päättäneet rikkoo ennätyksiä vankien epäinhimillisessä kohtelussa.⁵⁸ Kuultuaan Yankovia ja vartijoita vankilan johtaja määräsi hänelle seitsemän päivää yksinäisyyttä sillä perusteella, että hän oli esittänyt loukkaavia ja herjaavia lausumia vartijoista, tutkijoista, tuomareista, syyttäjistä ja valtion laitoksista. Eristysolosuhteet olivat karut.

Ihmisoikeustuomioistuin pitää selvänä, että sananvapauten sinänsä kajottiin, siitä oli säädetty laissa ja sillä tavoiteltiin hyväksyttävää päämäärää. Tuomion kohdassa 129 oikeus käsittelee keskeisiä asioita koskevia periaatteita sananvapauden ja erityisesti välttämättömyysvaatimuksen kannalta: Sananvapaus on demokraattisen yhteiskunnan keskeisimpiä kulmakiviä ja perusedellytys sen kehitykselle ja yksilöiden itsensä toteuttamiselle. Se ei sovellu ainoastaan tietoon ja ajatuksiin, jotka koetaan myönteisiksi, vaarattomiksi tai yhdentekeviksi, vaan myös sellaisiin, joita pidetään loukkaavina, järkyttävinä tai huolestuttavina. Tämä on seurausta pluralismin, suvaitsevuuuden ja vapaamielisyyden vaatimuksista, joita ilman demokraattista yhteiskuntaa ei ollut olemassa. Sananvapaudesta on poikkeuksia, mutta niitä täytyy tulkita ahtaasti ja kaikkien rajoitusten tarpeellisuudesta tulee olla vakuuttava näyttö. Välttämättömyys EIS 10 artiklan 2 momentin mielessä viittaa pakottavan yhteiskunnallisen tarpeen olemassaoloon.

Edelleen EIT vahvistaa, että demokraattisessa yhteiskunnassa yksilöillä on oikeus ottaa kantaa ja arvostella oikeushallintoa ja sen virkamiehiä. Virkamiehiin kohdistetun hyväksyttävän arvostelun rajat saattavat olla myös väljempiä kuin yksityishenkilöihin kohdistetun.⁵⁹ Silti ei voida katsoa, että virkamiehet asettavat kaikki sanansa ja toimensa julkisesti arvosteltaviksi samalla tavoin kuin poliitikot ja että virkamiehiä siten tulisi voida arvostella yhtä vapaasti kuin poliitikkoja. Virkamiesten täytyy lisäksi nauttia julkista luottamusta kohtuuttomasta häirinnästä

⁵⁷ *Yankov v. Bulgaria*, kohta 65.

⁵⁸ *Yankov v. Bulgaria*, kohta 66.

⁵⁹ Näin myös esimerkiksi *Morice v. Ranska*

vapaissa oloissa voidakseen toimittaa tehtäviään menestyksellä: saattaa olla tarpeen suojella heitä loukkaavilta ja herjaavilta hyökkäyksiltä virantoimituksessa.⁶⁰

Vankien erityisen suojattomuuden⁶¹ huomioiden EIT edelleen perustelee, että jos vankeja rangaistiin siitä, että he olivat tehneet vääriksi katsottuja väitteitä vankeuden oloista ja vankilaviranomaisten toimista, rankaisemiselle täytyy olla erityisen päteviä perusteita, jotta sitä voitaisiin pitää välttämättömänä demokraattisessa yhteiskunnassa.⁶² Vaikka Yankovin esittämät lausumat *olivat epäilyksettä solvaavia*, ne eivät kuitenkaan EIT:n arvion mukaan olleet läheskään törkeän loukkaavia.⁶³ Lisäksi ne oli esitetty käsikirjoituksessa ja kysymys oli kertomuksesta, jossa henkilö kuvasi elämänsä tapahtumia vankina ja esitti käsityksensä häntä vastaan ajetusta rikosasiasta omaksuen kriittisen asenteen laittomiksi väittämiensä virkamiesten toimien suhteen. Tuomioistuin linjaa, että koska loukkaavat ilmaisut oli esitetty kirjallisesti oikeushallinnon *sisällöllisen arvostelun yhteydessä*, valtion viranomaisten olisi tullut pidättäytyä reagoimasta. Vangin oikeuksiin puuttumisen suhteellisuusarvioinnin kannalta merkitystä on lisäksi sillä, että vanki *ei ollut julkistanut* huomioitaan.⁶⁴

Ihmisoikeustuomioistuin *ei pidä riittävänä* perusteena Yankovin rankaisemiselle sitä, että tiettyjen huomautusten oli täytynyt loukata henkilökohtaisesti vankilan virkamiehiä heidän nähtyään käsikirjoituksen sen takavarikoinnin jälkeen. Virkamiehillä on velvollisuus turvautua valtuuksiinsa vain ammatillisin perustein antamatta henkilökohtaisten tunteiden vaikuttaa toimenpiteisiinsä epäasiallisesti. Se, että virkamiesten täytyy nauttia julkista luottamusta aiheettomasta häirinnästä vapaissa oloissa, saattaa oikeuttaa sananvapauten puuttumisen *vain silloin*, kun tuossa suhteessa on olemassa *todellista uhkaa*.⁶⁵ Valittajan laatima käsi-kirjoitus ei selvästikään perustanut sellaista uhkaa.⁶⁶ Puuttuminen Yankovin ilmaisunvapautteen ei ollut välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa, ja ihmisoikeussopimuksen 10 artiklaa oli rikottu.

⁶⁰ *Yankov v. Bulgaria*, kohta 129.

⁶¹ Ks. tästä myös *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 71.

⁶² *Yankov v. Bulgaria*, kohta 134.

⁶³ *Yankov v. Bulgaria*, kohta 137.

⁶⁴ *Yankov v. Bulgaria*, kohdat 137, 141. Tälle annettiin merkitystä myös tapauksessa *Tapkan ja muut v. Turkki*, kohta 70. Tapauksessa *Kostov v. Bulgaria*, kohta 46, merkitystä annettiin sen sijaan laajemman julkisuuden puutteeseen, vaikka väite viranomaisen syyllistymisestä rikokseen olikin tehty vankilan ulkopuoliselle viranomaiselle.

⁶⁵ Yhdysvaltalaisessa sananvapausdoktriinissa on samansuuntaisesti lausuttu ilmaisunvapauden käytön rankaisemisesta ja lausuman uhkaavuudesta seuraavasti: "Justice Douglas said in fact that it was the purpose of the First Amendment to invite dispute. '[The First Amendment] may indeed best serve its high purpose when it induces a condition of unrest, creates dissatisfaction with conditions as they are, or even stirs people to anger.' *Speech can neither be censored nor punished 'unless shown likely to produce a clear and present danger of a serious substantive evil that rises far above public inconvenience, annoyance, or unrest.'*" (*Barron – Dienes* 1988, s. 259, kursivointi tässä).

⁶⁶ *Yankov v. Bulgaria*, kohdat 142–143.

3.2.3 Kostov v. Bulgaria

Kostov-tapauksessa on kysymys vangin sananvapauden loukkauksesta, kun hänet määrättiin yksinäisyyteen 14 vuorokaudeksi sen vuoksi, että hän oli kannellut viralliselle syyttäjälle perheensä lähettämän paketin kateisiin jäämisestä ja esittänyt väitteen, että paketin kateisiin jääminen merkitsi rikosta. Yksinäisyysrangaistus perustettiin siihen, että vangin väitteitä pidettiin herjaavina.

Kuten *Yankov*-tapauksessakin, EIT:n mukaan yksinäisyyteen määräämisellä kerrotuissa oloissa puututtiin valittajan sananvapauteen mutta puuttumiselle oli peruste kotimaisessa laissa ja sillä periaatteessa pyrittiin hyväksyttävään tavoitteeseen eli vankilan virkailijoiden maineen ja oikeuksien suojeluun.⁶⁷ Puuttumisen välttämättömyydestä tuomioistuimien lausuu samaan tapaan kuin *Yankov*-tapauksessa: julkiset toimihenkilöt saattavat tarvita suojaa loukkaavia ja herjaavia hyökkäyksiä vastaan, kun niillä tarkoitetaan vaikuttaa viranhoitoon ja vahingoittaa heitä ja heidän toimiaan kohtaan tunnettua julkista luottamusta. Toisaalta vankien erityisen suojaton asema on otettava huomioon: täytyy olla erityisen vahvoja perusteita, jotta vankia saataisiin rangaista hänen tekemistään mahdollisesti vääristä syytöksistä vankilaviranomaisia vastaan.⁶⁸

Kansallisten viranomaisten tulee soveltaa standardeja, jotka ovat sopuissa sananvapauteen koskevien periaatteiden kanssa, ja perustaa ratkaisunsa asiaankuuluvien tosiseikkojen hyväksyttävään arviointiin. Tässä valossa ihmisoikeustuomioistuin arvioi sananvapauteen puuttumista kokonaisuutena huomioiden lausumien asiayhteys ja päättää, onko puuttuminen ollut yksittäistapauksessa oikeasuhteista hyväksyttävän tavoitteen saavuttamiseksi ja ovatko kansallisten viranomaisten esittämät perusteet asiaankuuluvia ja riittäviä.⁶⁹

Ihmisoikeustuomioistuin perustelee, että Kostovin lausumat liittyvät riitaan, joka koskee hänen henkilökohtaisia oikeuksiaan. Lausumat on esitetty viralliselle syyttäjälle osoitetussa kirjeessä, ja syyttäjällä on valtuudet valvoa rangaistuslaitoksia ja käsitellä tuollaisia riitoja. Vanki on ensin yrittänyt saada tietoa paketista vankilalta, mikä ei ole johtanut tuloksiin. Vasta sitten hän on pyytänyt syyttäjää tutkimaan asiaa. Siten hän on ilmeisesti uskonut kirjeessä ilmoittamansa seikat tosiksi. Mikään ei EIT:n mukaan osoita, että hän ei olisi toiminut lain säätämässä puitteissa tai että hänellä olisi ollut väärä tarkoituksia. Niinpä EIT toteaa jääneen näyttämättä, että valittajan sananvapauteen puuttumiselle olisi ollut pakottavaa yhteiskunnallista tarvetta.⁷⁰

67 *Kostov v. Bulgaria*, kohdat 42–43.

68 *Kostov v. Bulgaria*, kohta 44.

69 *Kostov v. Bulgaria*, kohta 44.

70 *Kostov v. Bulgaria*, kohta 45.

Tapauksessa vanki *ei ole* EIT:n mukaan myöskään *turvautunut herjaaviin, koviin taikka hillittömiin ilmaisuihin*, vaikkakin eräät ilmaiset (paketin kateisiin jääminen perusti rikoksen) ovat liioittelun rajamailla. Kirjeellä ei ole vaarannettu vankilan toimihenkilöiden arvovaltaa eikä *julkista mainetta*, kun sen sisältöä ei ole päästetty julkisuuteen taikka toisten vankien tietoon.⁷¹ Muun muassa näiden syiden vuoksi ja koska kansallinen tuomioistuin oli täysin laiminlyönyt asiaankuuluvien seikkojen arvioimisen, Kostovin sananvapauteen oli loukattu.

3.2.4 Skalka v. Puola

Otetaan seuraavaksi puolestaan tapaus, jossa on käytetty selkeitä solvauksia tuomioistuimesta ja sen jäsenistä ilman muuta sisältöä. Vanki tuomittiin kansallisessa tuomioistuimessa kahdeksaksi kuukaudeksi vankeuteen aiempien lisäksi, koska hän solvasi tuomareita ja tuomioistuinta. Hän oli esimerkiksi nimittellyt tuomareita vastuuttomiksi klovnneiksi ja typeryksiksi. Kirjeen sävy oli kokonaisuutena selvästi halventava.⁷² Skalka ei kuitenkaan ollut esittänyt mitään konkreettisia moitteita: hän oli ilmaissut suuttumustaan ja turhautumistaan mutta ei ihmisoikeustuomioistuimen arvion mukaan kohtuullisella huolellisuudella jäsentänyt kirjettään selvästi siinä, miksi hänen mielestään hänen saamansa vastaus ansaitsi niin voimakkaan reaktion.⁷³ Siten puuttuminen valittajan sananvapauteen oli sinänsä hyväksyttävää tuomioistuinten suojaamiseksi.⁷⁴ Annettu rangaistus oli kuitenkin suhteettoman ankara: käsillä oli sopimusrikkomus.

Tapauksessa ihmisoikeustuomioistuin toteaa myös, että tuomioistuinten, jotka ovat oikeussuojan takaajia ja joilla on perustava asema oikeusvaltiossa, tulee nauttia yleisön luottamusta, ja siten niitä tulee suojella perusteettomilta hyökkäyksiltä. Siitä huolimatta tuomioistuimet eivät ole immuuneja arvostelulle kuten eivät muutkaan julkiset laitokset. *Vangeilla on tässä asiassa samat oikeudet kuin yhteiskunnan muilla jäsenillä*. Arvostelun ja solvauksen ero on joka tapauksessa selvästi tehtävä: jos jollakin ilmaisulla *tarkoitetaan pelkästään loukata* oikeutta tai sen jäseniä, asianmukainen rangaistus ei periaatteessa perusta EIS 10 artiklan 2 momentin rikkomusta.⁷⁵ Merkittävin ero *Yankov*-tapaukseen näyttäisi olevan siinä, että Skalka ainoastaan nimitteli halventavasti ilman mitään sisällöllistä panosta ja kohdisti tämän yksinomaan tuomioistuimeen ja yksittäisiin tuomareihin, kun taas *Yankov*in solvaukset liittyivät selvemmin epäkohtien arvostelemiseen ja kohdistuivat pääasiassa vankilaviranomaisiin, vaikka osittain tosin tuomioistuimeenkin.

71 *Kostov v. Bulgaria*, kohta 46.

72 *Skalka v. Puola*, kohta 36.

73 *Skalka v. Puola*, kohta 37.

74 *Skalka v. Puola*, kohdat 40–41.

75 *Skalka v. Puola*, kohta 34.

3.3 Kotimaisten tapausten arviointi

3.3.1 Suhteellisuusperiaatteen mukaisuus

Edellä käsitellyissä EIT:n ratkaisemissa tapauksissa todettiin kaikissa, että sananvapauteen oli kajottu⁷⁶, rajoituksesta säädettiin laissa ja sillä oli hyväksyttävä tavoite. Arviointi keskittyi siten välttämättömyyshedellytyksen täyttymiseen tai seuraamuksen kohtuullisuuteen. Kun välttämättömyysarviointi on nyt tuoreena mielessä, aloitan hieman nurinkurisesti kotimaisten oikeustapausten käsittelyn siihen kiinnittyvällä arvioinnilla ja vasta sen jälkeen pohdin lailla säättämisen vaatimusta.

Kotimaisissa esimerkkitapauksissa oli siis kyse kahdesta järjestysrikkomustapauksesta, joissa vangille määrättiin kurinpitörangaistus.⁷⁷ Ensimmäisessä vanki sai kaksi vuorokautta yksinäisyyttä, koska sanoi vartijalle ”etpä tietenkään, vittu”. Toisessa taas tuli viisi vuorokautta yksinäisyyttä, koska vanki kertoi, että häntä ”alkaa vituttaa” hänelle annetut määräykset ja säännöt. Seuraavaksi arvioin näitä tapauksia muun muassa edellä tässä kirjoituksessa esitettyjen näkökohtien valossa. Vaikka kotimaiset tapaukset eivät ole aivan samanlaisia käsiteltyjen eurooppalaisten tapausten kanssa, EIT:n tapauksissaan esittämiä yleisempiä periaatteita voidaan analogisesti monin osin soveltaa niihin. Varsinkin *Yankov*-tapaus vaikuttaa kirjoitetun selvästi periaatteellisemmasta näkökulmasta kuin vain yksittäistapauksen ratkaisuksi.

Sananvapaus soveltuu siis myös loukkaavina, järkyttävinä tai huolestuttavina pidettäviin lausumiin. Sananvapaudesta on poikkeuksia, mutta niitä täytyy tulkita ahtaasti, ja kaikkien rajoitusten tarpeellisuudesta tulee olla vakuuttava näyttö. Rajoituksen välttämättömyys merkitsee pakottavan yhteiskunnallisen tarpeen olemassaoloa. Demokraattisessa oikeusvaltiossa yksilöllillä on lähtökohtaisesti oikeus arvostella oikeushallintoa ja sen virkamiehiä. Vaikka virkamiesten täytyy voida työskennellä kohtuuttomasta häirinnästä vapaissa oloissa, tämä oikeuttaa sananvapauteen puuttumisen vain silloin, kun tuossa suhteessa on todellista uhkaa.

Nähdäkseni Mikkelin vankilan tapauksissa mitään uhkaa ei tässä suhteessa ole ollut: virkamiehet eivät joutuneet kohtuuttoman häirinnän kohteiksi. Puheena olevat ilmaisut eivät ole olleet uhkaavia eivätkä ole sisältäneet esimerkiksi henkilökohtaisia solvauksia tai vihapuheeksi

76 Voidaan kuitenkin kysyä, onko tässä käsiteltävissä kotimaisten vankien tapauksissa kyse lainkaan sananvapauden rajoittamisesta, eli olivatko lausumat sananvapauden käyttämisestä lainkaan. Päädyn kuitenkin sille kannalle, että he ilmaisivat arvostelunsa ja vastustuksensa virkamiehiä eli julkista valtaa kohtaan niillä keinoilla ja sillä tavalla, joihin katsoivat niissä olosuhteissa kykenevänsä, joten kyse on sananvapauden suojaamasta toiminnasta. Ylipäänsä on syytä havaita, että sananvapausoikeuden suojaaja eivät saa ainoastaan hyvin perustellut lausumat, vaan suojaaja voi saada jopa pelkkien symbolien kantaminen tai muu symbolinen teko, erityisesti kun siihen liittyy poliittisen ilmaisun esittäminen (*Vajnai v. Unkari*, kohta 47; *Murat Vural v. Turkki*, kohdat 44–54).

77 Tapauksia kuvattiin tarkemmin yllä luvussa 3.1.

luonnehdittavaa sisältöä. Ne eivät missään tapauksessa ole olleet myöskään törkeän loukkaavia, eivätkä vangit olleet turvautuneet herjaaviin, koviin taikka hillittömiin ilmaisuihin. Vankilan toimihenkilöiden arvovaltaa tai julkista mainetta ei ole vaarannettu, kun lausumien sisältöä ei ole päästetty julkisuuteen eikä muutoinkaan suuren joukon tietoon. On totta, että niitä ei ole esitetty erityisen hyvin eritellyn sisällöllisen arvostelun yhteydessä, mutta lienee silti ilmeistä, että vangit ovat lausumillaan tarkoittaneet arvostella kohteluaan ja ilmaista turhautumistaan kohtaamiensa vaikeuksien takia.

Esimerkiksi uutta kantosidettä pyytäneen vangin reaktio kertonee siitä, että vankien aiheellistenkaan pyyntöjen sivuuttaminen ei ole ollut Mikkelin vankilassa epätavallista. Tämä päätelmäni viranomaisten toiminta-asenteista on sopusoinnussa laillisuusvalvojan tarkastuskertomuksen lukuisten havaintojen kanssa. Vaikka käsillä saattaa olla jonkinasteinen yliireagointi vangilta, hän kuitenkin vaikuttaa lähinnä turhautuneelta siihen, että apua ei pyydettyessä yleensä saa, ja yrittää tehdä tämän tietäväksi, osoittaa arvostelunsa siihen.

Toinen vanki puolestaan ilmaisee kokevansa häneen kohdistetut määräykset turhauttaviksi. Sellaisessa tapauksessa tulisi ennemminkin selvittää, mistä tarkkaan ottaen on kyse ja ymmärtääkö vanki riittävän hyvin esimerkiksi vankilan järjestyssäännön. Vankeuslain 1 luvun 6 § 2 momentissa on säädetty, että Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen tulee *ensisijaisesti* neuvoin, kehotuksin ja käskyin ylläpitää vankilan järjestystä ja turvallisuutta. Määräyksiin turhautuminen voi aiheutua siitä, että vanki ei ymmärrä niitä tai häneen kohdistuvia odotuksia. Hän todennäköisesti hyötyisi enemmän keskustelusta, jossa hänen turhautumisensa syytä pyritään ymmärtämään ja poistamaan, kuin rankaisemisesta. Tuollainen rankaiseminen pikaistuksissa tai ajattele mattomuutta sanotuista sopimattomista sanoista ei vaikuta olevan ristiriidaton viimeksi mainitun lainkohdan kanssa; se tuskin myöskään toteuttaa vankeuslain 1 luvun 2 §:ssä säädettyä vankeuden täytäntöönpanon tavoitetta vangin valmiuksien lisäämisestä rikoksettomaan elämäntapaan vaan päinvastoin haittaa tavoitteen toteutumista lisäämällä vangin yhteiskunnanvastaisuutta, sillä mikäpä muukaan reaktio turhautuneen ja mahdollisesti epätietoisen vapautensa menettäneen rankaisemisesta voisi olla. Sananvapauden rajoitusta voidaan muutenkin pitää välttämättömänä vain, mikäli tavoite ei ole saavutettavissa muilla, sananvapautta vähemmän rajoittavilla keinoilla,⁷⁸ jollaisen siis mainittu vankeuslain 1 luvun 6 § 2 momentti näyttäisi tässä tapauksessa halukkaalle tarjoavan.

Joka tapauksessa on pantava merkille, että EIT:n viittaus *Skalka*-tapauksessa siihen, että arvostelu ei sisältänyt mitään konkreettista moitetta, koskee erityisesti tuomioistuinten toiminnan arvostelemista tilanteessa, jossa lausuman sisältö on lähes yksinomaan solvaamista ja nimittelemistä. Ihmisoikeustuomioistuin näyttää hyväksyvän tuomioistuinten arvovallan suojaamiseen perustuvat rajoitukset sananvapauteen helpommin kuin viranomaisten arvosteluun

78 *Manninen* 2011, s. 479.

muutoin.⁷⁹ Niinpä koska kyse ei ole tuomioistuinten arvostelusta ja koska virkamiehiä ei edes nimitelty, en pidä niin merkittävänä, että Mikkelin vankilan vangit eivät olleet artikuloineet sisällöllistä arvosteluaan huolellisesti. Kyse oli käytännössä vain yhdestä kirosanasta.

Ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä on siis edellä kuvatuissa tapauksissa annettu merkitystä myös vankien erityisen suojattomalle asemalle: esimerkiksi vankeuden olosuhteita tai viranomaisten toimia koskevista vääristä väitteistä rankaisemiselle täytyy olla erityisen päteviä perusteita, jotta sitä voitaisiin pitää välttämättömänä demokraattisessa yhteiskunnassa.⁸⁰ Muutoinkin EIT:n oikeuskäytännössä on usein lausuttu, että erinäiset viranomaisten antamat moitteet tai uhkaukset sillä perusteella, että kansalainen on käyttänyt oikeuttaan arvostella viranomaisia, voivat vaikuttaa lamauttavasti ja yleisestävästi sananvapauden käyttöön tulevaisuudessa ja merkitä jo siksi sananvapauden kiellettyä rajoittamista.⁸¹ Arvioin myös arvostelun esittämiseen kohdistuvan kovin hanakan rankaisemiskulttuurin vankilassa voivan vaikuttaa tällä tavalla ja siten merkitä sananvapauden rajoittamista.

Vangin esittäjä arvostelu tai tekemä kantelu voinee tulla järjestysrikkomuksena käsiteltäväksi lähinnä ilmeisessä oikeuksien väärinkäyttötilanteessa tai jos siinä uhkaillaan, karkeasti solvataan, käytetään vihapuhetta, rasismia tai muuta vastaavaa syrjintää tai kiihotetaan kansanryhmää vastaan tai karkeasti valehdellaan. Lausumaa ja siitä rankaisemisen välttämättömyyttä arvioitaessa tulee kuitenkin EIT:n tapaan huomioida vankeusrangaistuksen suorittamisen olevan aivan erityislaatuinen olosuhde: Esimerkiksi tapahtuneet oikeudenloukkaukset tai muut vaikeudet vankilassa voivat ymmärrettävästi aiheuttaa vangeissa voimakkaita tunteita, kuten pelkoa, huolta ja turhautumista. Kun lisäksi usein on tarkoitus kertoa jonkinlaisesta häädystä tai ongelmasta ja kun monet vangit eivät ole erityisen harjaantuneita esittämään asioitaan kaikkien taiteen sääntöjen mukaan tai ylipäänsä kertomaan kokemuksistaan tai tunteistaan, kuuluu ammattitaitoon osata suhtautua tällaisiin tilanteisiin suurella ymmärryksellä.⁸²

Yksittäisten kiro sanojen⁸³ vahtiminen vankilalolosuhteissa ja niistä vuorokausien eristysrangaistusten antaminen, vaikka tilanteeseen ei liity mitään uhkaavaa tai loukkaavaa

menettelyä, on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö huomioiden tarpeetonta ja ylimitoitettua ja voidaan kyseenalaistaa myös yhdenvertaisuuden, normaalisuusperiaatteen ja sen tosiasiallisten vaikutusten kannalta. Tiedetään näet, että yleensä vankien puheessa vilisevät kiro sanat ovat varsin hyvin siedettyjä eri vankiloissa eikä henkilökunta niihin puutu. Virkamiestenkään suista lipsahtavat kiro sanat eivät ole ennenkuulumattomia, ja yhteiskunnassa muutoinkin, esimerkiksi sosiaalisessa mediassa, ne ovat tavallisia. Tällaisesta kiro sanojen valvomisesta aiheutuu helposti myös ulossulkemista ja marginalisoitumista: sanoista rankaiseminen on omiaan aiheuttamaan sen, että osa vangeista vetäytyy vuorovaikutuksesta henkilökunnan kanssa ja ottaa entistä vähemmän vastuuta asioidensa hoitamisesta ja kuntouttamisestaan.

Reaalisen argumenttina esitän vielä, että arvostelun sävyyn ja tyyliin keskittyminen on myös usein käytetty mutta hyvin ongelmallinen tapa, joka mahdollistaa arvostelun sisällön käsittelyn laiminlyömissä ja itse asiassa arvostelijan vaijantamisen. Silloin siirrytään keskustelemaan asian sijasta etupäässä siitä, kuka saa sanoa ja millä tavalla, ja tässä keskustelussa ehdot määrittelee yleensä se, jolla on muutenkin valta-asema tilanteessa. Ylenmääräinen puuttuminen asian esittämistapaan on toisin sanoen omiaan aiheuttamaan itsesensuuria ja vaijantamaan erityisesti jo valmiiksi heikossa asemassa olevia, jolloin epäkohdat eivät myöskään tule niin hyvin esiin. Tällöin vankilalolosuhteissa jää helpommin kytemään eräänlaisia latenteja konflikteja, mikä puolestaan lisää väkivallan ja muun ei-toivottavan toiminnan todennäköisyyttä.⁸⁴ Pitäisi ymmärtää, että vapautensa menettäneiden esittäjä arvostelu on arvokasta jo sinänsä.⁸⁵

Van Zyl Smit ja *Snacken* kirjoittavat seuraavasti: "The European concept of democracy entails that European prison systems and their prison staff must accept criticism expressed by prisoners."⁸⁶ Oikeus arvostella julkisen vallan käyttäjiä yleisesti ja vangitsijoitaan erityisesti on erittäin keskeinen ilmaisunvapauden käyttömuoto,⁸⁷ jolle tulee antaa huomattava merkitys punnittaessa perusoikeuteen ja sen rajoitusperusteeseen liittyviä arvoja ja intressejä vastakkain.⁸⁸ Pitäen tämän mielessä ja muutoin edellä tässä alaluvussa selostetuilla perusteilla arvioin, että puuttuminen Mikkelin vankilan vankien sananvapautteen *ei ole ollut pakottavan*

79 *Skalka v. Puola*, kohta 40; *Morice v. Ranska*, kohdat 128–131. Ks. myös *Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila* 2012, s. 726–727; Manninen 2011, s. 487. On syytä panna merkille, että 10 artiklan toisen momentin rajoitussäännöksessä on nimenomaisesti mainittu tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistaminen perusteeksi rajoittaa sananvapautta, mutta erikseen ei ole mainittu esimerkiksi muiden virkamiesten suojaamista.

80 *Yankov v. Bulgaria*, kohta 134; *Kostov v. Bulgaria*, kohta 44.

81 Niin kutsuttu *chilling effect* (ks. esimerkiksi *Wille v. Liechtenstein*, kohta 50; *Morice v. Ranska*, kohta 127; *Kostov v. Bulgaria*, kohta 47).

82 Samansuuntaisesti *Yankov v. Bulgaria*, kohta 142.

83 Ks. myös tapaus *Uj v. Unkari*. Tapauksessa toimittaja oli arvostellut valtionyhtiön viiniä lehdessä paskaksi ja hänet oli tuomittu siitä oikeudessa. EIT myönsi ilmaisun olleen loukkaava (offensive; kohta 23) mutta totesi sananvapauden loukkauksen ja lausui muun muassa, että vulgaarin ilmauksen käyttäminen *ei sinänsä* ole ratkaisevaa ilmaisun loukkaavuutta arvioitaessa (kohta 20). EIT:n mielestä valittaja oli kuitenkin ensisijaisesti tarkoittanut kiinnittää huomion valtion omistusoikeudesta johtuviin epäkohtiin eikä mustamaalata yhtiön tuotteita lukijoiden silmissä (kohta 23).

84 *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 43.

85 Ks. esimerkiksi Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1997, s. 42–43. Siinä todetaan muun muassa, että vankeja tulee rohkaista esittämään valituksia ja saattamaan vankilaelämässä kokemansa ongelmat vankilahallinnon tietoon. Vankeja ei sen mukaan saa koskaan myöskään painostaa vaijantamaan kokemistaan epäkohdista, vaan vankilahenkilökunnan tulee tehdä vankien pyyntöjen ja valitusten kuulemisen ilmiäpiiri mahdollisimman ystävälliseksi ja vapautuneeksi.

86 *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 249.

87 Ks. luku 2.3.1.

88 Ks. *Viljanen* 2001, s. 219, jossa todetaan seuraavasti: punnittaessa perusoikeuteen ja sen rajoitusperusteeseen liittyviä arvoja tai intressejä vastakkain, merkitystä on sillä, kuinka keskeiseen perusoikeuden käyttömuotoon puuttumisesta on kysymys. Vaikka lausuma on kirjoitettu lainsäätämävaiheessa tapahtuvan suhteellisuusarvion yhteydessä, se ilmeisesti on sovellettavissa myös soveltamisvaiheen arvioissa (ks. myös *Viljanen* 2001, s. 225–226; *Manninen* 2011, s. 480–481, 486–487).

yhteiskunnallisen tarpeen sanelemaa eikä siten välttämätöntä. Lainsäädäntö osoittaa sopivampiakin keinoja reagoida vankien epärakentavaan käyttäytymiseen, varsinkin jos kyse on lähinnä ajattelemattomista, pikaistuksissa sanotuista ilmauksista tai yksittäisistä rumista sanoista niin kuin näyttäisi nytkin olevan.⁸⁹ Lisäksi kiinnitän huomioni siihen, että lailla ei voida kieltää sellaista, johon perustuslaki nimenomaan oikeuttaa.⁹⁰ Kun sananvapauden fundamentaalinen tarkoitus on sallia julkisen vallankäytön arvostelu, on se lähtökohtaisesti perustuslain oikeuttamaa toimintaa: rankaiseminen siitä ei voi tapahtua niin matalalla kynnyksellä kuin se nyt näyttää Suomen vankiloissa tapahtuvan, vaan edellytysten on oltava olennaisesti korkeammat.

Lisäksi pelkkä seurauksen ankaruus suhteessa tekoon, jonka vuoksi se on annettu, voi perustaa sananvapauden loukkauksen, jos se on suhteeton, kuten *Skalka*-tapauksesta käy ilmi.⁹¹ Pidän Mikkelin vankilassa annettuja useiden vuorokausien yksinäisyysrangaistuksia tässä mielessä selvästi suhteettomina tekojen moitittavuuteen nähden, ja edelleen pidän todennäköisenä, että ne jo sellaisenaan merkitsisivät ihmisoikeustuomioistuimessa sopimusloukkausta. Mikkelin vankilaa koskevassa tarkastusraportissaan myös apulaisoikeusasiamies *Pajujoja* toteaa, että kurinpitokäytäntö vankilassa on selvästi Rikosseuraamuslaitoksen ohjetta ankarampi ja varsin vähäisistä käytösrikkeistä annetaan erittäin kovia kurinpitorangeistuksia.⁹²

3.3.2 Lailla säätämisen vaatimus

Lopuksi kiinnitän huomiota perusoikeusrajoitusten lailla säätämisen vaatimukseen. Kuten olen edellä todennut, vankeuslaissa säädetään, että vangin tulee käyttäytyä asiallisesti muun muassa vankilan henkilökuntaa kohtaan ja että vankeuslain vastaisesta toiminnasta voidaan määrätä kurinpitorangeistus. Rajoitus perustuu siinä mielessä lakiin ja on myös hyväksyttävän tavoitteen motivoima samaan tapaan kuin *Yankov*- ja *Kostov*-tapauksissakin. Rajoitusten tulee kuitenkin olla tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti määriteltyjä, ja rajoitusten olennaisen sisällön tulee ilmetä laista.⁹³ Laista tulee käydä selville esimerkiksi rajoitusten laajuus ja täsmälliset edellytykset.⁹⁴ Rajoitusvaltuudet on kirjoitettava laissa niin selkeiksi, että niiden perusteella voidaan ennakoida riittävällä varmuudella, miten toimivaltuuksia tullaan käyttämään.⁹⁵ Huomautan myös ihmisoikeustuomioistuimen katsoneen sillä olevan merkitystä

lain täsmällisyyttä arvioitaessa, mille ihmisryhmälle kyseinen lainsäädäntö on kohdistettu.⁹⁶ Näillä perusteilla arvioin vankien kurinpitorangeistuksen perustana olevien sananvapautta rajoittavien säännösten laadulle asetettavan verrattain korkeat vaatimukset.⁹⁷

Myös vankeuslain esitöissä kiinnitettiin huomiota tähän ongelmaan: Hallituksen esityksessä myönnettiin, että vankia käytännössä rangaistiin myös teoista, joiden rangaistavuuden rajat ovat tulkinnanvaraisia. Tällaiseksi mainittiin esimerkiksi sopimaton käytös, ja laitoksissa vallitsevan toleranssin kerrottiin vaihtelevan sen suhteen varsin paljon. Tämän perusteella esitöissä linjattiin, että kurinpitorangeistuksen määrittämisen edellytyksenä tulisi olla *selkeä* säännös, määräys tai järjestyssääntö, jossa teko on sanktioitu.⁹⁸

Arvioin vaatimuksen asiallisesta käyttäytymisestä olevan niin abstraktilla tasolla ja rajoiltaan sumea, että rankaiseminen sen nojalla on oikeudenmukaista vain hyvin selvissä tapauksissa, joissa on karkeasti ylitetty asiallisen käyttäytymisen rajat.⁹⁹ Sanallisissa ilmaisuissa, jotka eivät ole muulla tavalla vastoin lakia ja joihin ei liity muutoin erityisen uhkaavaa käyttäytymistä, tälle tulee jäädä hyvin kapea ala, kun huomioidaan edellä selostetut seikat ilmaisunvapauden suuresta merkityksestä erityisesti vapaudenmenetyksen aikana.¹⁰⁰

4. LOPUKSI

Olen käsitellyt edellä tilanteita, joissa vangin ilmaisunvapautta rajoitetaan antamalla kurinpitorangeistus sillä perusteella, että vangin ilmaisua pidetään asiattomana ja se perustaa sopimattoman käyttäytymisen. Olen esittänyt olevan jokseenkin ristiriidassa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön ja kotimaisen sananvapausdoktriinin kanssa rangaista vapautensa menettäneitä kurinpidollisesti niin kuin on käynyt ilmi tapahtuneen. Tulevaisuudessa vankiloissa tulisikin tämän vuoksi pidättäytyä rankaisemasta asiattomasta käytöksestä kurinpidollisesti vankien yksittäisten sanallisten lausumien perusteella, jotka eivät sisällä uhkauksia, solvauksia tai selvää vihapuhetta ja jotka ovat yhteiskunnassamme muutoinkin yleisiä ja arkisia.

89 Myös ihmisoikeustuomioistuin pitää merkittävänä, onko kyse välittömistä ja harkitsemattomista ilmauksista kuten sanallisesta ja lähinnä reaktionomaisesta liioittelusta vai kirjallisista ja julkisista loukkaavista ilmaisuista (*Palomo Sánchez ja muut v. Espanja*, kohta 73).

90 PeVL 23/1997 vp, s. 2.

91 Samoin *Kostov v. Bulgaria*, kohdat 44, 48

92 EOAK/4397/2016, s. 36. Ks. myös s. 38.

93 PeVM 25/1994 vp, s. 5. Sananvapauden osalta erityisesti ks. *Manninen* 2011, s. 475–477.

94 HE 309/1993 vp, s. 29–30.

95 *Viljanen* 2001, s. 119–120, 122–123.

96 Esim. *Vogt v. Saksa*, kohta 48; *Lindström ja Mässeli v. Suomi*, kohdat 60 ja 64.

97 Ks. myös *Mäkipää* 2014, s. 11–12.

98 HE 263/2004 vp, s. 101. Ks. myös *Mäkipää* 2013, s. 5, 63, 72.

99 Perustuslakivaliokunta on pitänyt liian yleisluonteisena sananvapauden rajoituksena säännöstä, jonka mukaan lääkkeiden markkinointi ei saa olla epäasiallista (PeVL 19/2002 vp, s. 3). Kyse oli siis mainonnasta, joka on olennaisesti loitommalla sananvapausperusoikeuden ydinalueesta kuin oikeus arvostella julkista valtaa: sitä suuremmalla syyllä asiallisen käytöksen vaatimus on sananvapausrajoituksena pääsääntöisesti liian väljä.

100 Tällaisen supistavan tulkinnan mahdollisuuden sääntelyn täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusongelmien vuoksi tuo esiin myös *Viljanen* 2001, s. 352. Ks. myös *Manninen* 2011, s. 484; *Mäkipää* 2014, s. 12.

Vapausrangaistuksen aikana vankien perusoikeudet tulee toteuttaa mahdollisimman täysimääräisesti ja heitä tulee kohdella oikeudenmukaisesti. Empiiriset tutkimukset näet osoittavat varsin yhdensuuntaisesti, että sillä on ilmeinen yhteys onnistuneeseen järjestyksenpitoon vankilassa, miten vangit kokevat oikeudenmukaisuuden ja vallankäytön legitimiuden siellä.¹⁰¹ Yhteiskunnallisemmalla tasolla ajateltuna, oikeudenmukainen kohtelu vankilassa mitä todennäköisimmin myös parantaa mahdollisuuksia vaikuttaa myönteisesti vankien integroitumiseen takaisin yhteiskuntaan ja siten edesauttaa uusintarikollisuuden vähentämistä: vankeuden täytäntöönpanolle laissa asetetut tavoitteet toteutuvat paremmin.¹⁰²

On tärkeää huomata, että vankien ihmisarvoa kunnioittavan ja hyvän kohtelun sekä heidän oikeuksiensa tehokkaan toteutumisen takaamisella on edelleen vaikeuksia saavuttaa niin suuren yleisön, poliitikkojen kuin vankilahenkilökunnankin täysi tuki ja hyväksyntä. Siksi oikeusjärjestelmän on epäsuosion uhallakin aktiivisesti puututtava epäkohtiin ja yhä uudelleen vahvistettava valtiosääntöoikeudellisten peruseriaatteiden merkitys ja toteutuminen käytännössä.

LÄHTEET

Kirjallisuus

Barron, Jerome A. – Dienes, C. Thomas: Constitutional law in a nutshell. 2nd reprint. St. Paul, West Publishing co. 1988. (Barron – Dienes 1988)

Foucault, Michel: Discipline and Punish. The Birth of the Prison. Second edition. New York, Vintage books 1995. (Foucault 1995)

Goffman, Erving: On the Characteristics of Total Institutions: The Inmate World. In Cressey, Donald R. (ed.): The Prison. Studies in Institutional Organization and Change. New York, Holt, Rinehart and Winston 1961, s. 15–67. (Goffman 1961)

Hallberg, Pekka: Perusoikeusjärjestelmä. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Toinen, uudistettu painos. Helsinki, WSOYpro 2011, s. 29–59. (Hallberg 2011)

Hartoneva, Anne: Normaalisuusperiaate Suomen vankeinhoidossa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2002. (Hartoneva 2002)

Hartoneva, Anne – Mohell, Ulla – Pajuoja, Jussi – Vartia, Matti: Yhdyskuntaseuraamukset ja vankeus. 2. painos. Helsinki, Tietosanoma 2016. (Hartoneva – Mohell – Pajuoja – Vartia 2016)

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsingin yliopisto 2011. Saatavilla: [http://www.helsinki.fi/oikeustiede/tutkimus_ja_julkaisut/julkaisut/yleinen_oikeustiede] (Hirvonen 2011)

Kolehmainen, Antti: Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä. Teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.): Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Helsinki, Edita Publishing 2016, s. 106–134. (Kolehmainen 2016)

Manninen, Sami: Sananvapaus ja julkisuus (PL 12 §). Teoksessa Hallberg, Pekka (toim.) – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Toinen, uudistettu painos. Helsinki, Werner Söderström lakitieto 2011, s. 459–491. (Manninen 2011)

Mäkipää, Leena: Vankiloiden järjestyssääntöjen sisältöanalyysi vankeuslakiuudistuksen näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 120. Helsinki, Hakapaino Oy 2013. (Mäkipää 2013)

Mäkipää, Leena: Vankien oikeusturvan toteutuminen eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisujen valossa. Edilex 2014. (Mäkipää 2014)

101 *Reisig – Mesko* 2009, s. 55–56. ks. myös esim. *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 43, 45–47, 114, 265.

102 Ks. myös *Foucault* 1995, s. 266; Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1997, s. 39–40; *Hartoneva – Mohell – Pajuoja – Vartia* 2016, s. 102–103; *Van Zyl Smit – Snacken* 2009, s. 68, 81–83, 265.

Neuvonen, Riku: Sananvapauden sääntely Suomessa. Helsinki, Lakimiesliiton kustannus 2012. (Neuvonen 2012)

Nieminen, Liisa: Laitosvaltaopin hylkääminen: alku perusoikeuksien uudelle aikakaudelle. Teoksessa Letto-Vanamo, Pia – Mäenpää, Olli – Ojanen, Tuomas (toim.): Juhlajulkaisu Mikael Hidén 1939 – 7/12 – 2009. Helsinki, Suomalainen lakimiesyhdistys 2009, s. 11–35. (Nieminen 2009)

Ojanen, Tuomas: Suomen valtiosäännön perusteita. Helsinki, Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2001. (Ojanen 2001)

Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin: Suomen valtiosäännön perusperiaatteet (PL 1§). Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka (toim.): Perusoikeudet. Toinen, uudistettu painos. Helsinki, WSOYpro 2011, s. 217–226. (Ojanen – Scheinin 2011)

Ollila, Riitta: Sananvapaus. Helsinki, Tietosanoma 2004. (Ollila 2004)

Reisig, Michael D. – Mesko, Gorazd: Procedural justice, legitimacy, and prisoner misconduct. Psychology, Crime & Law 2009 Vol. 15 No. 1. Oxford, Routledge. s. 41–59. (Reisig – Mesko 2009)

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. 3., uudistettu painos. Helsinki, Talentum Pro 2016. (Tapani – Tolvanen 2016)

Tiilikka, Päivi: Sananvapaus ja yksilön suoja. Lehtiartikkelin aiheuttaman kärsimyksen korvaaminen. Helsinki, WSOYpro 2007. (Tiilikka 2007)

Tuori, Kaarlo: Julkisoikeuden perusteet. Toinen painos. Helsinki, Forum iuris. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut 2001. (Tuori 2001)

Tuori, Kaarlo: Rule of law, oikeusvaltio ja hallinto-oikeus. Teoksessa Kanninen, Heikki – Koskinen, Hannu – Rosas, Allan – Sakslin, Maija – Tuori, Kaarlo (toim.): Puhuri käy. Muuttuva suomalainen ja eurooppalainen valtiosääntömme. Helsinki, Edita 2009, s. 341–362. (Tuori 2009)

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Helsinki, WSOY Lakitieto 2001. (Viljanen 2001)

Vähimmäissääntöjen soveltaminen. Hyvän vankeinhoidon käsikirja. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/1997. (Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1997)

Van Zyl Smit, Dirk – Snacken, Sonja: Principles of European Prison Law and Policy. Penology and Human Rights. Oxford, Oxford University Press 2009. (Van Zyl Smit – Snacken 2009)

Virallislähteet

Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta (HE 309/1993 vp)

Hallituksen esitys eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi (HE 263/2004 vp)

Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi (PeVL 23/1997 vp)

Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laeiksi rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain, tutkintavankeudesta annetun lain, pakkokeinolain ja kansanterveyslain muuttamisesta (PeVL 12/1998 vp)

Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laeiksi lääkelain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta (PeVL 19/2002 vp)

Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi (PeVL 20/2005 vp)

Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta (PeVM 25/1994 vp)

Sähköiset lähteet

Oikeusasiamiehen tiedote, katsottu 1.3.2017 –

<http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/pubman/templates/2.htm?id=1219>

Tieteen termipankki, katsottu 1.3.2017 –

<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:sananvapaus>

WJP, katsottu 1.3.2017 – <http://worldjusticeproject.org/what-rule-law>

Oikeustapaukset

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätös 29.8.2006 Dnro 2483/4/04 (Aoam 2483/4/04)

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen päätös 14.4.2016 Dnro 2382/2/14 (Aoam 2382/2/14)

Eduskunnan oikeusasiamiehen päätös 22.4.2010 Dnro 2807/4/08 (Oam 2807/4/08)

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen tarkastuskertomus 16.1.2017 (EOAK/4397/2016)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Dickson v. Yhdistynyt kuningaskunta 4.12.2007 (*Dickson v. Yhdistynyt kuningaskunta*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Handyside v. Yhdistynyt kuningaskunta 7.12.1976 (*Handyside v. Yhdistynyt kuningaskunta*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Hirst (nro 2) v. Yhdistynyt kuningaskunta 6.10.2005 (*Hirst v. Yhdistynyt kuningaskunta*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin [Marin] Kostov v. Bulgaria 24.7.2012 (*Kostov v. Bulgaria*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Lindström ja Mässeli v. Suomi 14.1.2014 (*Lindström ja Mässeli v. Suomi*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Morice v. Ranska 23.4.2015 (*Morice v. Ranska*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Murat Vural v. Turkki 21.1.2015 (*Murat Vural v. Turkki*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Orlovskaya Iskra v. Venäjä 21.2.2017 (*Orlovskaya Iskra v. Venäjä*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Palomo Sánchez ja muut v. Espanja 12.9.2011 (*Palomo Sánchez ja muut v. Espanja*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Pedersen ja Baadsgaard v. Tanska 19.06.2003 (*Pedersen ja Baadsgaard v. Tanska*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Skalka v. Puola 27.5.2003 (*Skalka v. Puola*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Tapkan ja muut v. Turkki 20.09.2007 (*Tapkan ja muut v. Turkki*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Uj v. Unkari 19.7.2011 (*Uj v. Unkari*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Vajnai v. Unkari 8.7.2008 (*Vajnai v. Unkari*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Vogt v. Saksa 26.9.1995 (*Vogt v. Saksa*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Wille v. Liechtenstein 28.10.1999 (*Wille v. Liechtenstein*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin Yankov v. Bulgaria 11.12.2003 (*Yankov v. Bulgaria*)

Mikkelin vankilan päätös 62/2016, 14.7.2016 (62/2016/Miv)

Mikkelin vankilan päätös 65/2016, 2.8.2016 (65/2016/Miv)